

ΤΟΥ **Ηλία Κορδαλή**

Το ραδιόφωνο την περίοδο 1964-1980 στην ενιαία Γιουγκοσλαβία γέμισε με τραγούδια στη μεταβαλλόμενη γλώσσα των Ρομά

Μια έκδοση πραγματικό μεγαλείο που φέρνει στην επιφάνεια τον κρυμμένο μουσικό πολιτισμό των Γιουγκοσλάβων τσιγγάνων την περίοδο 1964 μέχρι το θάνατο του Τίτο το 1980 έκανε πρόσφατα η δισκογραφική εταιρεία Vlach Records κάτω από την αποκλειστική άδεια της Asphalt Tango Records. Στο άλμπουμ, σε δύο εκδόσεις- 2 LP και CD -, με τίτλο «Stand Up People: Gypsy pop songs from Tito's Yugoslavia 1964-1980» αναδεικνύονται μέσα απ' το άκουσμα των 19 τραγουδιών αλλά και το διάβασμα του άκρως κατατοπιστικού πολυσέλιδου ένθετου (με ιστορικό υλικό, στίχους τραγουδιών, βιογραφικά στοιχεία καλλιτεχνών, φωτογραφικό υλικό, εξώφυλλα από άλμπουμ κ.ά.), εντελώς άγνωστες πτυχές της ζωής και της κουλτούρας των Ρομά που έζησαν στην ενιαία Γιουγκοσλαβία την περίοδο 1964-1980.

Μπορεί η ενιαία Γιουγκοσλαβία της περιόδου 1953-1980 να μην ήταν ο «παράδεισος του εργάτη» (όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και το σημείωμα της παρούσας έκδοσης) που διακηρυσσόταν απ' την κυβέρνηση του Τίτο, έδωσε όμως στους Γιουγκοσλάβους Ρομά - τη φτωχότερη και περισσότερο περιθωριοποιημένη ομάδα της περιοχής - μια πλατφόρμα και μία φωνή! Σε πλήρη αντίθεση με τις πολιτικές εναντίον των Ρομά που εφαρμόστηκαν στην Ευρώπη κατά τον 20ό αιώνα και με την κατάσταση που επικρατεί σήμερα στις χώρες κράτη της πρώην ενιαίας Γιουγκοσλαβίας, με τον Τίτο, οι Ρομά αναγνωρίστηκαν σαν μια τυπική μειονότητα και η κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας ανέδειξε τη γλώσσα και την κουλτούρα τους.

Η μουσική τους ήταν αυτή των κοσμοπολίτικων, ευγενών καλλιτεχνών, αντανακλώντας μία κουλτούρα που εμπνεύστηκε από την αποδοχή της σε κρατικό επίπεδο και έχοντας μια

καταπληκτική σειρά επιρροών που ταιριάζει στα πολιτιστικά σταυροδρόμια της αδέσμευτης Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, τους ντόπιους παραδοσιακούς ρυθμούς που κληρονομήθηκαν από την Ινδία, έναν μεγάλο αριθμό τοπικών σλάβικων παραδοσιακών μουσικών αναμειγμένες με τούρκικα τραγούδια, βρετανικό και αμερικάνικο ποπ και ροκ και ακόμη τη μουσική της σύγχρονης Ινδίας – τα τραγούδια των Bollywood φθηνών ταινιών (οι ταινίες του Bollywood παράγονται από την κινηματογραφική βιομηχανία του Μουμπάι της Ινδίας) που εισήχθησαν από το αδέσμευτο κράτος του Nehru, συντρόφου του Τίτο στο κίνημα των αδεσμεύτων (ο Jawaharlal Nehru ήταν ο πρώτος πρωθυπουργός της Ινδίας από την ανεξαρτησία της το 1947 μέχρι το θάνατό του το 1964).

Το ραδιόφωνο – στην περίοδο που αναφερόμαστε – ξαφνικά γέμισε με τραγούδια στη μεταβαλλόμενη (με ύψωση και πτώση ως προς την ένταση) γλώσσα των Ρομά που έδωσε φόρο τιμής

στην αγάπη, την απώλεια, την παράδοση, τον εκμοντερνισμό, τις χαρές και τις λύπες του δρόμου.

Το μέγεθος και η ποικιλία της πρώην Γιουγκοσλαβίας, καθώς και η διεσπαρμένη και ετερογενής φύση του πληθυσμού των Ρομά σημαίνουν ότι αυτή η ιστορία δεν είναι η μοναδική για την οποία αξίζει να μιλάμε. Η μουσική των Ρομά της περιοχής Vojvodina της Βόρειας Σερβίας – ένα στυλ πελώριων τετραγωνικών διαστάσεων που βρήκε τον πιο επιδέξιο εκφραστή της στο μεγάλο βιολιστή Aleksandr Šišić – αγαπήθηκε σε όλη την Γιουγκοσλαβία και εναπομένει δημοφιλής στην περιοχή μέχρι και σήμερα.

Οι συντελεστές της έκδοσης σημειώνουν πως «οπωσδήποτε, σ' αυτό το δίσκο έχουμε επιλέξει να εστιαστούμε στη μουσική που παίχτηκε από τους μουσουλμάνους Ρομά, τους επηρεασμένους από τους Οθωμανούς και συγκεκριμένα της Μακεδονίας, του Κοσσυφοπεδίου και της ανατολικής Σερβίας, καθώς αυτοί εξερεύνησαν τη μοντέρνα ποπ και τους ανατολικούς ήχους, μία μουσική που μετά από δεκαετίες πολέμου κινδυνεύει να ξεχαστεί».

Έτσι στην παρούσα έκδοση των 19 τραγουδιών «συναντάμε» τις χαρακτηριστικότερες μορφές των Ρομά καλλιτεχνών. Αρχίζοντας από τις περιοχές της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας γνωρίζουμε τη «βασίλισσα των τσιγγάνων» τη θρυλική Esma Redžerona που το έσκασε από το σπίτι της για να μην παντρευτεί σε ηλικία 13 χρονών και να συμμετάσχει συνάμα σ' ένα σόου ταλέντων στο ραδιόφωνο των Σκοπίων το οποίο και κέρδισε πολύ εύκολα! Χαρακτηριστικοί οι στίχοι του τραγουδιού της το 1964: «Είμαι νέα και δεν θα παντρευτώ... Ω πατέρα τι έχεις κάνει; Μ' έχεις ξεπουλήσει πολύ γρήγορα...».

Η Esma εντυπωσιάζοντας στη συνέχεια τον Stevo Teodosievski που έπαιζε ακορντεόν σχηματίζει μαζί του τους Ansambl Teodosievski, οι οποίοι στη συνέχεια αποτέλεσαν ένα είδος ακαδημίας για τους νέους Ρομά μουσικούς που πέρασαν από το γκρουπ. Οι Esma και Stevo μετακόμισαν στο Βελιγράδι όπου και παντρεύτηκαν και η φήμη και η επιτυχία τους συνέχισε να αυξάνει. Προκειμένου να γιορτάσουν την επετειακή μέρα των Ρομά, γράφουν το τραγούδι τη μέρα του Αγίου Γεωργίου («ABĐURĐEVDAN») ή το αντίστοιχο για το κέντρο της μουσουλμανικής κουλτούρας στη Γιουγκοσλαβία, το Σαράγεβο. Χαρακτηριστικοί οι στίχοι «του τραγουδιού της πόλης του Σαράγεβο» το 1974:

«Δεν υπάρχουν τριαντάφυλλα ούτε βιολέτες

Δεν υπάρχει τραγούδι, ούτε πάθος

Ούτε χορευτές, ούτε εραστές

Χωρίς τα αγόρια του Σαράγεβο.

Τα κορίτσια του Σαράγεβο είναι υπέροχα

Σαν χρυσά βραχιόλια

Στόματα από μέλι, δόντια από πέρλες:

Ευτυχισμένος είναι όποιος τις φυλάει».

Στη συνέχεια γνωρίζουμε την Usnija Redžerona, η οποία ήταν μισή Ρομά και μισή Τουρκάλα και η οποία διακρίνονταν για τη γλυκιά και λυπητερή φωνή της. Γνωρίζουμε τη θρυλική μορφή του Medo, ο οποίος έπαιζε κλαρινέτο. Είναι αυτός ο οποίος συνέχισε να είναι ένας από τους πιο γόνιμους συνθέτες της μουσικής σκηνης των Ρομά και αυτός που κανόνιζε τις συναυλίες, δουλεύοντας με αναρίθμητους μουσικούς και επεξεργαζόμενος ρυθμικά ακούραστες – συνεχείς συνθέσεις που έτειναν προς ένα ανατολίτικο και τουρκικό στυλ.

Γνωρίζουμε τον επίσης θρυλικό Muharem Servezonski που στην ηλικία των 18 ετών ξεκίνησε τη σόλο καριέρα, δημιουργώντας μελωδικές, απαλές ποπ επιτυχίες με μια διακεκριμένη τουρκική παραδοσιακή επιρροή. Το πιο γνωστό όμως είναι ότι ο Muharem μέσα απ' τις σύνθετες μουσικές επιρροές του εξερεύνησε τον προγονικό σύνδεσμο με την Ινδία ειδικά μέσω του τραγουδιού του 1974 "Ramu, ramu». Άλλη μεγάλη αναμφίβολα μορφή της μουσικής των Ρομά είναι και ο Šaban Bajramović.

«Αν η Esma ήταν η βασίλισσα της γιουγκοσλάβικης μουσικής των Ρομά τότε ο Šaban είναι αναμφίβολα ο βασιλιάς», σημειώνεται στην έκδοση του άλμπουμ. Γεννημένος το 1936, ήταν ένα παιδί του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Οι γονείς του, όπως πολλοί Γιουγκοσλάβοι Ρομά, σκοτώθηκαν στις αιματηρές μάχες από τις επιδρομές των Ναζί και ο νεαρός Šaban έκανε προσπάθεια για να επιβιώσει στους βομβαρδισμένους δρόμους της πατρίδας, το Niš...

Η πονόψυχη και λάγνα φωνή του Šaban, ήρεμη και χωρίς προσπάθεια, επιβεβαίωσε τη γρήγορη ανάδειξή του σε σταρ μέσα στη Γιουγκοσλαβία. Δανείστηκε στοιχεία από τη jazz και το flamenco.

Στην έκδοση δεν έχει ξεχαστεί ούτε ο Trajko Ajdarevi Tahir, ένας νοτιο-Σέρβος απ' την πόλη του Leskonas, που αν και σπουδαίος μουσικός ποτέ δεν απόλαυσε το ευχάριστο συναίσθημα της φήμης που περιέβαλε τον Šaban και πέθανε σχεδόν ξεχασμένος, αφήνοντας όμως πίσω του, το 1974, το τραγούδι «Mangala» που αποτελεί ωδή σε ένα παραδοσιακό έγχορδο μουσικό όργανο.

Κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου, οι Ρομά στο Κόσοβο έπαιζαν ένα στυλ αρκετά διακριτό από αυτό των νοτίων γειτόνων τους Σέρβων και Μακεδόνων. Το Κόσοβο ήταν τυπικά μια αυτόνομη επαρχία της Σερβίας, αλλά πρακτικά από το 1974 και μετέπειτα λειτούργησε ως μία χωριστή ενότητα της Γιουγκοσλαβίας. Κάθε εθνική ομάδα του Κοσσυφοπεδίου, είτε αλβανική, σέρβικη, σλάβικη - μουσουλμανική, τουρκική ή Ρομά, είχε τις δικές της πολιτιστικές της οργανώσεις που χρηματοδοτούνταν κρατικά, ώστε να διατηρήσουν και να προάγουν τις τοπικές μουσικές παραδόσεις (επίσης για να συνδέσουν τον πληθυσμό με το τοπικό κομμουνιστικό κόμμα). Οπωσδήποτε, τα παραδοσιακά ρεπερτόρια των πάντα ευέλικτων Ρομά ήταν, με χαρακτηριστικό τρόπο, πολύ διαφορετικά μεταξύ τους με τους κορυφαίους Ρομά μουσικούς να παίρνουν ιδέες από τη μουσική όλων των εθνικών γειτόνων τους, μέσα από τη δουλειά τους, ως μουσικοί που ενώνουν μία ομάδα για ένα σκοπό με τις εκτελέσεις τους σε γάμους, θρησκευτικές τελετές και τοπικά κοινοτικά φεστιβάλ.

Μεγάλη μορφή στα χρόνια αυτά είναι αναμφισβήτητη η Ava Selimi, η οποία έγινε ένα αυτοδημιούργητο όνομα σαν μία τραγουδίστρια στην πρωτεύουσα του Κοσσυφοπεδίου, την Πρίστινα. Σε αντίθεση όμως με την Esma, δεν μπόρεσε να ξεπεράσει τον πολιτιστικό συντηρητισμό της κοινότητάς της και παράτησε την καριέρα της σαν μουσικός, στερώντας την τοπική σκηνή από τα μεγαλύτερά της ταλέντα.

Η Selimi Bajrami, άλλη γυναίκα τραγουδίστρια Ρομά από το Κόσοβο, μας έχει αφήσει τραγούδια που υμνούν την έλευση του μοντερνισμού και της τεχνολογίας, ενώ η Hajra Surija

πάλι απ' το Κόσοβο, τραγουδά για τους κινδύνους που περιμένουν αυτούς οι οποίοι αποδέχονται πολύ γρήγορα πλαστές συμπεριφορές.

Ο Nehat Gaši ήταν άλλη μια μεγάλη φιγούρα της μουσικής σκηνής της Πρίστινα, ο οποίος και κέρδισε στρατιές θαυμαστών με το παθιασμένο δόσιμό του και την ικανότητά του να αυτοσχεδιάζει λυρικούς στίχους για το κοινό. Να αναφέρουμε εδώ και το σούπερ σπάνιο μοναδικό σινγκλ του 1974 «Mo Vogji Dukalla» («Η καρδιά μου πονάει») με τον Bedrije Misin και τους Ansambli Braće Koko με αναφορά στα soundtracks των spaghetti westerns που έγιναν ιδιαίτερα δημοφιλή σε όλη τη Γιουγκοσλαβία.

Τέλος, στην παρούσα συλλογή υπάρχει και το τραγούδι του 1968 «Djelem, Djelem» («Περιτριγυρίζοντας») από το συγκρότημα των Ansambli Montenegro που ενώ προέρχονται από το Κοσσυφοπέδιο δεν είναι Ρομά. Το παραδοσιακό τραγούδι όμως αυτό υιοθετήθηκε από τους Ρομά ως ένας εθνικός ύμνος γιατί περιγράφει τη γενοκτονία των Ναζί στην οποία πάνω από 90.000 Ρομά σκοτώθηκαν μονάχα στη Γιουγκοσλαβία.

Οι Ρομά που έζησαν στην Ομοσπονδιακή Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας δεν σταματάνε όμως ακόμη και σήμερα να τραγουδάνε περήφανα πως «υπάρχουν πολλοί Ρομά από μας που ταξιδεύουμε στους δρόμους. Εμείς μαζευόμαστε μαζί, νέοι και γέροι...» προτάσσοντας πάντα το «Σταθείτε Ορθιοι, Ανθρωποι».

ΠΡΙΝ 29/6/14

Πηγή:aristeroblog.gr